

ÜST-DÜZEY KİŞİLİK FAKTÖRLERİ VE YAŞAMDA ANLAM: TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLARIN ARACI ROLÜ

Higher-Order Personality and Meaning in Life: Examination the Role of Basic Psychological Needs with Structural Equation Modeling

Gönderim Tarihi: 29.09.2017

Kabul Tarihi: 08.12.2017

Nur DEMİRBAŞ ÇELİK*
Esra İŞMEN GAZİOĞLU**

ÖZ: Bu araştırmanın amacı, üst-düzeysel kişilik faktörleri ile yaşamda anlam arasındaki ilişkide temel psikolojik ihtiyaçların aracılık rolünün test edilmesidir. Bu çalışmaya önerilen yapısal eşitlik modellemesinin test edilmesi amacıyla 360 lise öğrencisi katılmıştır. Verilerin toplanmasında Beş Faktör Kişilik Ölçeği, Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği ve Yaşamda Anlam Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 20 ve LISREL 8.80 istatistik programları kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, lise öğrencilerinin üst-düzeysel kişilik yapıları ile yaşamda anlamın varlığı arasındaki ilişki temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Lise öğrencilerinin üst-düzeysel kişilik yapıları ile yaşamda anlam arayışı arasındaki ilişkide temel psikolojik ihtiyaçların aracı rolü yoktur. Ancak esneklik ve yaşamda anlam arayışı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu model her iki cinsiyet grubunda da aynı şekilde geçerlidir.

Anahtar Kelimeler: Beş Faktör Kişilik Modeli, Durağanlık, Esneklik, Temel Psikolojik İhtiyaçlar, Yaşamda Anlam.

ABSTRACT: The purpose of this study is to test the role of mediating effects of basic psychological needs in the relationship between higher-order personality factors and the meaning in life. In the study, 360 high school students participated to study for testing the proposed structural equation modeling. In order to gather data, Big Five Inventory, Basic Psychological Need Satisfaction Scale and the Meaning in Life Questionnaire were used. The data were analyzed by using SPSS 20 and LISREL 8.80 statistical programs. The results

* Yrd. Doç. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Eğitim Bilimleri Bölümü/ Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, nur.celik@alanya.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7920-4361

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Bölüm/ Eğitim Bilimleri/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, ismen@istanbul.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1293-5183

revealed that satisfaction of basic psychological needs fully mediated the relationship between higher-order personality factors and presence of the meaning in life in high school students. The satisfaction of basic psychological needs does not have an intermediary role in the relationship between higher-order personality factors and search of meaning in life in high school students. However, the results also showed there is a significant positive relationship between plasticity and search of meaning in life. The model does not differ significantly according to gender.

Keywords: Five Factor Personality Model, Stability, Plasticity, Basic Psychological Needs, Meaning in Life.

GİRİŞ

Psikoloji tarihi incelendiğinde kişiliğin tanımının, kişiliğin dinamikleri ve kişilik gelişiminin en temel çalışma alanlarından biri olduğu görülmektedir. Tüm psikolojik yaklaşımlar kişilik kavramını, kendi yaklaşımları doğrultusunda farklı yönleriyle incelemişlerdir. Bu yaklaşımlardan biri olan ayırıcı kişilik özellik yaklaşımı, bireysel farklılıkları etmenlere (traitlere) ayırarak açıklamıştır. Etmenlere dayalı yaklaşımlar içinde en sık kullanılan yaklaşım Büyük Beşli ya da Beş Faktör Yaklaşımı/Modeli olarak kavramsallaştırılan modeldir. Beş Faktör Yaklaşımı, “dışadönüklük, uyum, öz-denetim, nörotisizm ve gelişime açıklık” etmenlerinden oluşmaktadır (Costa ve McCrae, 1985; Digman, 1990; Goldberg, 1993). Dışadönüklük; coşkulu, girişken ve sosyal kişileri, uyum; şefkatli, nazik, yumuşak başlı, özgeci kişileri, öz-denetim; çalışkan, kararlı, düzenli, kurallara bağlı kişileri, gelişime açıklık; değişime, yeniliğe açık ve entelektüel ilgisi yüksek kişileri tanımlamaktadır. Nörotisizm ise; kaygılı, kendine güvenmeyen, duygusal olarak değişken kişileri ifade etmektedir. Nörotisizm etmeninin karşıtı olan etmen ise “duygusal tutarlılık” olarak adlandırılmıştır. Duygusal tutarlılık, sakin, rahat ve duygusal olarak dengeli kişileri nitelendirmektedir. Yapılan araştırmalar (Digman, 1997; DeYoung vd., 2002) beş faktörün aslında birbirinden tamamen bağımsız yapılar olmadığını, bunun yerine daha “üst-düzyer faktörler (higher-order factors)” şeklinde adlandırılan yapıda birleştiğini göstermiştir. İlk olarak Digman (1997) kapsamlı bir çalışma sonucunda bu beşlinin Faktör Alfa (α) ve Faktör Beta (β) olarak tanımladığı iki üst düzey faktörle temsil edilebileceğini söylemiştir. Faktör Alfa (α), uyum, öz-denetim ve düşük nörotisizm; faktör Beta (β), dışadönüklük ve gelişime açıklık etmenlerinden oluşmaktadır. Bu yaklaşımda faktör alfa (α), sosyalleşme sürecini ifade ederken faktör beta (β), kişisel gelişim ve kendini gerçekleştirme (Maslow, 1965) ile ilişkilendirilmiştir. DeYoung vd. (2002) biyolojik temelleri

de dikkate alarak gerçekleştirdikleri bir dizi çalışma sonunda, üst-düzye faktör yapısını doğrulamışlardır. Bu çalışma sonucunda, alfa faktörü “durağanlık (stability)”, beta faktörü “esneklik (plasticity)” olarak kavramsallaştırılmıştır. Durağan kişiler sosyal açıdan uyumlu, esnek kişiler yeni fikir ve durumlara açık bireyler olarak tanımlanmaktadır. Durağanlık, psikanalitik yaklaşımın ego-kontrolü ve davranışçı yaklaşımın sosyalleşme kavramıyla, esneklik ise, insancıl yaklaşımın kendini gerçekleştirme kavramı ile özdeşleştirilmiştir (De-Young vd., 2002; Chang vd. 2012). Ayrıca farklı kültürlerde yapılan araştırmalar, bu üst-düzye yapının yalnızca Amerikan kültürüne özgü olmadığını göstermektedir (Vecchione vd., 2011; Şimşek vd. 2012). Şimşek vd. (2012) Türk ve Alman kültürüyle gerçekleştirdikleri araştırmada, durağanlık ve esneklik üst-düzye faktörlerinin Türk kültüründe de geçerli bir model olduğu kanıtlanmıştır. Bir başka çalışma sonucunda, üst-düzye kişilik yapısı ve iyi oluş arasındaki ilişkinin temel psikolojik ihtiyaçların karşılanması aracılığıyla sağlandığı bulunmuştur (Şimşek ve Koydemir, 2012).

Temel psikolojik ihtiyaçlar, bir motivasyon kuramı olan Öz-Belirleme Kuramı (ÖBK)’nin içerisinde yer almaktadır (Deci ve Ryan, 2000; Ryan ve Deci, 2000a). Bu kurama göre öz-belirleme, kişinin eyleme geçmesi için güdülenmesi, eylemlerini kendisinin başlatması, sorumluluk üstlenmesi ve özerk karar vermesi olarak tanımlanmaktadır (Deci ve Ryan, 2000). ÖBK’na göre, insanlar eyleme geçmek için doğuştan getirdikleri içsel bir güdüyle dünyaya gelirler. Ancak, insanların her zaman içsel motivasyonla hareket etmeleri mümkün değildir. Bu nedenle, kişiyi harekete geçiren motivasyon yalnızca kişinin içsel kaynaklarından değil, aynı zamanda dışsal kaynaklardan da ileri gelebilir. ÖBK’nda dışsal bir nedenle oluşan motivasyon, dışsal motivasyon olarak adlandırılmıştır. Bu noktada dışsal motivasyonun düzenlenip içselleştirilmesi önemlidir. ÖBK bu sürece dair kapsamlı bir motivasyon modeli geliştirmiştir (Deci ve Ryan, 1985; Ryan ve Deci, 2000b). Bu model, içsel motivasyonun sürdürülebilmesi ve dışsal motivasyonun içselleştirilmesi süreçlerinde temel psikolojik ihtiyaçların karşılanmasının hayati bir önem taşıdığını vurgulamaktadır.

ÖBK’na göre temel psikolojik ihtiyaçlar “özerklik, ilişkisellik ve yeterlik” olarak ele alınmıştır (Deci ve Ryan, 2000; Ryan ve Deci, 2000a). Özerklik ihtiyacı, kişinin benliği tarafından onaylanan ve benliğiyle bütünlük içinde olan davranışlarını sergileme ihtiyacıdır. Özerklik, kişinin davranışları başlatma, sürdürme ve son vermayla ilgili tercih, onay ve irade hissini deneyimlemesi olarak tanımlanmıştır. İlişkisellik ihtiyacı, kişinin başkalarından gördüğü ilgi ve sıcaklık sonucu ortaya çıkan ait olma duygusudur. Yeterlik ihtiyacı ise, kişinin çevresiyle etkileşiminde kendini etkili hissetmesidir. Bu üç temel psikolojik ihtiyacın çevre tarafından desteklenmesi kişisel gelişime ve iyi oluşa katkı sağla-

maktadır (Ryan, 1995; Deci ve Ryan, 2000; Reis vd., 2000; Ryan ve Deci, 2000b). Türkiye’de yapılan bir çalışmada, üniversite öğrencilerinin temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasının öznel iyi oluşun yordayıcısı olduğu belirlenmiştir (İlhan ve Özbay, 2010). Yapılan araştırmalar (Kındap, 2011; Kocayörük, 2012), kimlik arayışının yoğun olduğu bir dönem olan ergenlikte özerkliğin desteklenmesinin sağlıklı bir gelişim için kritik noktada olduğunu işaret etmektedir.

Bu bağlamda psikososyal gelişim kuramları incelendiğinde Erikson (1968) ergenlik dönemindeki temel çatışmanın kimlik duygusuna karşı kimlik karmaşası olduğuna değinmiştir. Marcia (1980) ise bu dönemde “Ego Kimlik Statüleri paradigmasından hareketle ergenlerin kimlik arayışı içinde olmasını ve kendi yaptığı seçimlere bağlanmasını “başarılı kimlik” olarak tanımlamaktadır. Bu noktada, ergenin özerkliği başarılı bir kimlik gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla bu araştırmanın öznesi olan lise öğrencilerinin ergenlik döneminde temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması ve öz-belirlemelerinin yüksek düzeyde oluşu, onların başarılı kimlik gelişimi için belirleyici olabileceği düşünülmektedir.

Ryan ve Deci (2000a)’ye göre, bir psikolojik gereksinimin temel psikolojik ihtiyaçlar arasında sayılabilmesi için iki ölçütü karşılaması gerekir. Bunlar; ilgili psikolojik ihtiyaç karşılanmadığında eksikliğin hissedilmesi ve bu ihtiyacın iyi oluş için belirleyici olmasıdır. Buradan hareketle Ryan ve Deci (2000a) özerklik, ilişkisellik ve yeterlik olarak belirledikleri üç temel psikolojik ihtiyaca ek olarak başka ihtiyaçların temel psikolojik ihtiyaçlar içinde yer alıp almayacağını tartışmışlardır. Bu noktada tartışılan iki temel kavram anlamlılık ve benlik saygısıdır. Ryan ve Deci (2000a) yaşamda anlamı, temel psikolojik ihtiyaçlarla ilişkili bütünleyici bir etken olarak görmektedirler. Yaşamda anlam anlayışını ise; yakın ilişkiler kurarak amaçlı etkinliklerle, değerlere bağlanma gibi eylemlerle ifade etmektedirler ki bunların hepsi de üç temel psikolojik ihtiyacı kapsamaktadır. Dolayısıyla yaşamda anlam, ÖBK’nın içinde yer alan temel psikolojik ihtiyaçlarla bütünleşmiş bir çerçeve sunmaktadır. Ancak bu ilişkinin düzeyi, etki derecesi ampirik araştırmalarla kanıtlanmamıştır.

Frankl (2009) yaşamda anlamı, kişinin hayatına devam edebilmesi için gerekli olan temel motivasyon olarak tanımlamıştır. Yaşamda anlam yaklaşımının çağdaş araştırmacılarından birisi olan M. Steger de bazı çalışmalarında temel psikolojik ihtiyaçlar ve yaşamda anlam ilişkisine değinmiştir. Bunlardan birinde Steger vd. (2008) kişilerin yaşamda anlam arayışının nedeninin farklı motivasyon kaynaklarından ileri gelebileceğini belirtmişlerdir. Bu yüzden araştırmacılar (Steger vd., 2008), yaşamda anlam arayışının sağlıklı ya da sağlıksız olduğunun anlaşılabilmesi için arkasında var olan temel motivasyonların incelenmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Yaşamda anlam, soyut bir kavram olduğu için tanımını yapmak oldukça güçtür. Bu yüzden, araştırmacılar farklı tanımlarla yaşamda anlamı açıklamaya çalışmışlardır. Bazı tanımlarda (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000) yaşamda anlam ve yaşamın amacı (purpose in life) kavramları iç içe geçen yapılar olarak tanımlanmaktadır. Ryff (1989) ise yaşamda anlamı, amaç kavramını içine alan iyi oluşun göstergesi olan bir kişilik özelliği olarak değerlendirmektedir. Yaşamda anlamın; iyi oluş, yaşam doyumu, benlik saygısı gibi pozitif psikoloji bileşenleri arasındaki pozitif ilişki çok sayıda araştırma ile kanıtlanmıştır (Zika ve Chamberlain, 1992; Debats vd., 1995; Fry, 2000; Mascaro ve Rosen, 2006; Pan vd., 2007; Steger vd., 2008;). Ayrıca yaşamda anlam, kendini toparlama gücü, ego-sağlamlığı gibi baş etme süreci ile de yakından ilgilidir (Debats vd., 1995; Demirbaş ve Keklik, 2011; Fahlman, vd., 2009). Yaşadıkları durum ne olursa olsun yaşadıklarından anlam çıkarmaya çalışan kişilerin zorluklarla daha kolay baş ettikleri ve travma sonrası iyileşme olasılıklarının, yaşantılarında anlam aramayan bireylerden daha yüksek olduğuna dair birçok araştırma bulunmaktadır (Schnell ve Becker, 2006; Park, 2010; Park vd., 2012; Steger ve Crystal, 2012).

Araştırma sonuçları (Brassai vd., 2011) da yaşamda anlamın ergenler için doğrudan koruyucu işlevine dikkat çekmektedir. Steger (2012) yaşamda anlamın, oluşturulabilir, geliştirebilir nitelikte olduğunu belirtmektedir. Öte yandan yaşamda anlam yaratmak kişiden kişiye farklılık göstermektedir (Battista ve Almond, 1973; Frankl, 2009). Bu nedenle, farklı kişilik özelliklerine sahip kişilerin yaşamda anlamlarının farklı olduğu düşünülebilir. Nitekim yaşamda anlam ile kişilik ilişkisi çeşitli çalışmalarca incelenmiştir. Lavigne vd. (2013) yaşamda anlam anlayışının, kişilik etmenleri ile ilgili olduğunu söylemektedirler. Kişilik etmenleri ve yaşamda anlam ilişkisi Steger vd. (2008) tarafından ayrıntılı olarak irdelenmiştir. Bu çalışma sonucunda; yaşamda anlamın varlığının, dışadönüklük, uyum ve öz-denetim ile pozitif yönde, nörotisizm ile negatif yönde ilişkili olduğu; yaşamda anlam arayışının, gelişime açıklık ve nörotisizm ile pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İlgili alanyazında, üst düzey faktörler ile yaşamda anlam ilişkisini doğrudan araştıran çalışmalar incelendiğinde, bu konuda bir çalışma olduğu görülmektedir. Lavigne vd. (2013) yaşamda anlam ve kişilik ilişkisini değerlendirirken yaşamda anlamın kaynaklarının iki temel bileşen ile ilgili olduğu yargısına ulaşmışlardır. Bunlar; sorgulama/öğrenme ve sorumluluktur. Araştırmacılar bu iki kavramın, üst-düzyey kişilik faktörlerini işaret ettiğini söylemektedirler. Nitekim sorumluluk bileşeni, kültürel formları sürdürmeye çalışan kişileri temsil ederken; sorgulama/öğrenme bileşeni, yeni formları keşfetme eğilimindeki kişileri temsil etmektedir. İlgili araştırmada, yaşamda anlamın temel iki bileşeninden sorumluluk bileşeni durağanlık, sorgulama/öğrenme bileşeni de

esneklik ile özdeşleştirilmiş ve bunların yaşamda anlamın kaynakları ile ilişkisi ayrıntılı olarak araştırılmıştır. Ancak üst-düzye kişilik yapısı ile yaşamda anlamın varlığı ve anlam arayışı ilişkisini doğrudan irdeleyen bir çalışmanın olmaması bu araştırmanın konusunu oluşturmuştur.

Öte yandan Steger vd. (2006), yaşamda anlamın varlığı ve yaşamda anlam arayışının kimlik statülerine göre düzeylerinin nasıl olabileceğini tartışmışlardır. Dağınık kimlik, düşük düzeyde yaşamda anlamın varlığı, düşük düzeyde yaşamda anlam arayışı; ipotekli kimlik statüsü yüksek düzeyde yaşamda anlamın varlığı, düşük düzeyde yaşamda anlam arayışı; moratoryumun düşük düzeyde yaşamda anlamın varlığı, yüksek düzeyde anlam arayışı içermektedir. Başarılı kimliği ise, yüksek düzeyde yaşamda anlam ve yüksek düzeyde yaşamda anlam arayışı olarak ele almışlardır. Steger vd. (2006) yaşamda anlam arayışının olumsuz özelliklerle birlikte değerlendirilmesine rağmen yaşamda anlam arayışının gelişimsel krizin aşılması için kritik noktada yer aldığını belirtmişlerdir.

Üst-düzye kişilik yapıları, etmen yaklaşımına kuramsal olarak güçlü bir dayanak ve yeni bir bakış açısı kazandırmıştır (DeYoung, 2006). Çünkü üst-düzye kişilik yapısı büyük beşlinin diğer kişilik yaklaşımları ile ilişkisini ortaya koymuştur (Digman, 1997; DeYoung, 2006). Dolayısıyla, üst-düzye faktörler ile yaşamda anlam arasındaki ilişkisinin dinamiklerinin araştırılması, insanlı yaklaşım ile beslenen bu iki yapının ilişkisi için yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir. Ancak kişinin temel motivasyonu olan yaşamda anlamın, temel psikolojik ihtiyaçlar ile birlikte değerlendirilen yapısı dikkate alındığında, temel psikolojik ihtiyaçların bu ilişkideki yerini konumlandırma gereği doğmuştur. Deci ve Ryan'ın (2000) önerdiği modelde, bireysel farklılıkların insanların temel psikolojik ihtiyaçlarını deneyimleme derecesini etkileyebileceği ileri sürülmektedir. Kişiliğin doğuştan getirilen yönü dikkate alındığında, üst-düzye kişilik ve yaşamda anlam arasındaki ilişkide psikolojik danışmanlar için üzerinde daha kolay çalışılabilir doğası gereği temel psikolojik ihtiyaçların rolünün bilinmesi gereği doğmuştur. Temel psikolojik ihtiyaçların doyumunun öznel iyi oluş için önemli bir öge olması yaşamda anlam için de benzer şekilde açıklayıcı bir yapı olabileceğini akla getirmektedir. Bu modelin ergenler üzerinde sınanması Türkiye'deki ergenlerin yaşamda anlamlarının dinamikleri öğrenmek için yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı kişilik ve yaşamda anlam ilişkisinde temel psikolojik ihtiyaçların aracı rolünü incelemek üzere aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

1. Durağanlık ile yaşamda anlamın varlığı arasındaki ilişki temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlanmaktadır.
2. Durağanlık ile yaşamda anlam arayışı arasındaki ilişki temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlanmaktadır.

3. Esneklik ile yaşamda anlamın varlığı arasındaki ilişki temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlanmaktadır.
4. Esneklik ile yaşamda anlam arayışı arasındaki ilişki temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlanmaktadır.
5. Önerilen yapısal eşitlik modeli her iki cinsiyet grubunda aynı şekilde geçerlidir.

YÖNTEM

Katılımcılar

Araştırmaya İstanbul'da liseye devam eden 360 lise öğrencisi katılmıştır. Öğrencilerin yaşları 15 ile 19 arasında değişmektedir. Katılımcıların yaş ortalaması 16.5'tir. Bu öğrencilerin % 40'ı (N=144) kız, % 60'ı (N=216) erkektir. Öğrencilerden % 48.6'sı (N=175) Anadolu Teknik Lisesi'nde, % 51,4'ü (N=185) Anadolu Lisesi'nde öğrenim görmektedir. Araştırmaya katılanların hepsi gönüllüdür.

Ölçme Araçları

Beş Faktör Kişilik Ölçeği-Lise Formu (BFKÖ-LF): John ve Srivastava (1999) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, 44 maddeden oluşmakta ve beş alt boyutu bulunmaktadır. Bu alt boyutlar; "dışadönüklük", "uyum", "öz-denetim", "nörotisizm" ve "gelişime açıklık" olarak belirlenmiştir. BFKÖ beşli likert tipi "1: Hiç katılmıyorum, 2: Biraz katılmıyorum, 3: Ne katılıyorum, ne katılmıyorum (kararsızım), 4: Biraz katılıyorum, 5: Tamamen katılıyorum" olarak derecelendirilmiştir. Her bir alt ölçekten alınan yüksek puanlar bireyin o kişilik özelliğini yüksek derecede sergilediğini göstermektedir. BFKÖ'nin Türk kültürüne uyarlama çalışması, üniversite öğrencileri üzerinde Sümer vd. (2005) tarafından yapılmıştır. Türkiye örneklemini için yapılan çalışmada alt boyutların güvenilirliği, 0.64 ve 0.77 arasında değişmektedir (Sümer vd., 2005).

Bu araştırma kapsamında BFKÖ'nin lise öğrencileri üzerinde geçerli ve güvenilir bir araç olup olmadığını belirlemek üzere açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizine göre maddelerin yükleri 0.33 ile 0.70 arasında değerler almaktadır ve özgün formda olduğu gibi beş boyutlu yapı elde edilmiştir. Bu yapı toplam varyansın % 47'sini açıklamaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi [χ^2 (94, N = 338) = 331.15, $p < 0.01$; GFI = 0.90; CFI = 0.93; SRMR = 0.08; RMSEA = 0.079] kabul edilebilir uyumu işaret etmektedir. BFKÖ-LF'nun (Beş Faktör Kişilik Ölçeği-Lise Formu) iç tutarlılık katsayılarının 0.76-0.83 arasında olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla geçerlik güvenilirlik çalışmaları BFKÖ'nin lise öğrencileri için de kullanılabilirliğini göstermektedir.

Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği Lise Formu (TPIÖ-LF): Temel psikolojik ihtiyaçların doyumunu ölçmek için Gagne (2003) tarafından geliştirilmiştir.

TPIÖ özerklik, yeterlik ve ilişkisellik ihtiyaçları ile ilgili 21 maddeden oluşmaktadır. Bu 21 maddeden sekizi yeterlik ($\alpha = 0.71$), altısı ilişkisellik ($\alpha = 0.71$) ve yedisi özerklik ($\alpha = 0.69$) ihtiyacını ölçmektedir. Ölçeğin toplam puanı alınırken 9 maddesi ters puanlanmaktadır. Ölçek 7'li likert tipi olarak derecelendirilmektedir (1 = Hiç doğru değil, 7 = Kesinlikle doğru). TPIÖ, Cihangir-Çankaya (2009) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde Türk kültürüne uyarlanmıştır. Bu çalışma sonucunda, özerklik, yeterlik ve ilişkisellik alt boyutları için iç tutarlılık katsayıları sırasıyla; 0.73, 0.73 ve 0.60 olarak bulunmuştur. Tüm ölçeğin iç tutarlılığı, 0.76 olarak hesaplanmıştır.

TPIÖ-LF'nun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Şahin ve Korkut-Owen (2009) tarafından yapılmıştır. TPIÖ-LF'nun iç tutarlılığı özerklik alt boyutu için 0.69, ilişkisellik alt boyutu için 0.77 ve yeterlik alt boyutu için 0.64 olarak bulunmuştur. Ölçeğin toplam güvenilirlik katsayısı ise 0.82'dir. Bu çalışmada güvenilirlik katsayısı, özerklik alt boyutu için 0.73, ilişkisellik alt boyutu için 0.75 ve yeterlik alt boyutu için 0.68 olarak bulunmuştur. Tüm ölçeğin iç tutarlılığı ise 0.84 olarak hesaplanmıştır.

Yaşamda Anlam Ölçeği Lise Formu (YAÖ-LF): Yaşamda Anlam Ölçeği (YAÖ), Steger vd. (2006) tarafından bireylerin yaşamlarındaki anlam düzeylerini ölçmek için geliştirilmiştir. YAÖ her biri beşer maddeden oluşan iki boyutlu bir yapı göstermektedir. Birinci boyut olan yaşamda anlamın varlığı ile beş madde (Yaşamımın anlamının farkındayım.); diğer boyut ise yaşamda anlam arayışı (Yaşamım için amaç ve hedef arıyorum.) ile ilgili beş madde içermektedir. Maddeler 1'den (Kesinlikle doğru değil) 7'ye (Kesinlikle doğru) doğru likert tipi olarak derecelendirilmektedir. Yaşamda anlamın varlığının iç tutarlılık katsayısı 0.88, yaşamda anlam arayışı iç tutarlılık katsayısı ise 0.93'tür. YAÖ, Demirbaş (2010) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde Türk kültürüne uyarlanmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayıları sırasıyla 0.87 ve 0.88 olarak bulunmuştur.

Bu araştırma kapsamında, YAÖ'nin lise öğrencileri için yapılan uyarlama çalışmasında açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda 0.69 ile 0.81 arasında yük değerleri alan iki faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu yapı toplam varyansın % 59.3'ünü açıklamaktadır. Açımlayıcı faktör analizine göre maddelerin yükleri 0.33 ile 0.70 arasında değerler almaktadır ve bu yapı toplam varyansın % 47'sini açıklamaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi [χ^2 (33, N = 338) = 90.32, $p < 0.01$; GFI = 0.95; CFI = 0.97; SRMR = 0.058; RMSEA = 0.072] sonuçları iyi uyuma işaret etmektedir. YAÖ-LF'nun iç tutarlılık katsayısı sırasıyla 0.79 ve 0.84'tür.

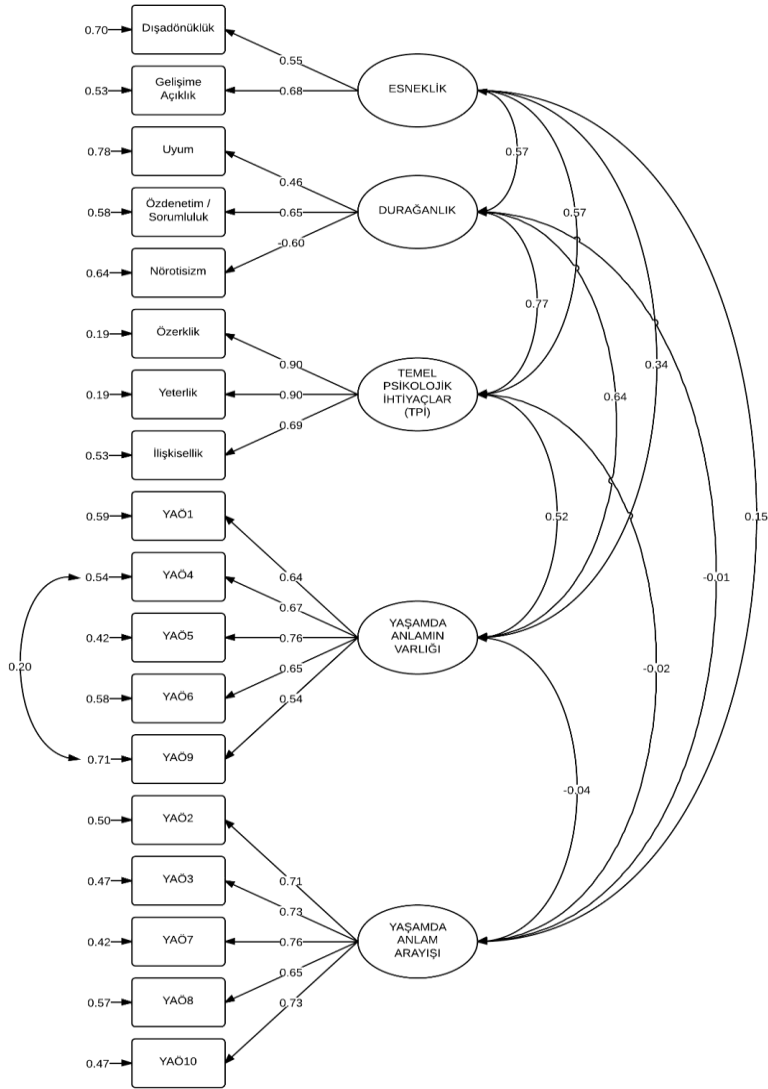
Verilerin Analizi

Araştırmanın temel hipotezlerinin test edilmesinde LISREL 8.80 programı kullanılarak Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) test edilmiştir. YEM test edilirken iki aşamalı yaklaşım kullanılmıştır. İki aşamalı yaklaşımda öncelikle ölçme modeli test edilir ve bu modelde sorun olmadığı anlaşıldıktan sonra yapısal modele geçilir (Şimşek, 2007). Kline (2005) iki aşamalı yaklaşımın tek aşamalı yaklaşıma oranla daha iyi bir yol olduğunu savunmaktadır. Buradan hareketle, bu çalışmada önce modelde kullanılan ölçme araçlarının özgün faktör yapısı kullanılarak ölçme modeli test edilmiştir ardından yapısal eşitlik modeli testine geçilmiştir. YEM testinin sonrasında kadın ve erkek grubu için ayrı ayrı hem ölçme modeli hem de yapısal eşitlik modeli test edilmiştir. Ardından çoklu grup uygulamalarına geçilmiştir. Çoklu grup uygulamaları iki farklı grubun eş değer olup olmadığını test etmek amacıyla yapılmaktadır (Şimşek, 2007). Yapısal modelde çoklu grup uygulamalarına geçmeden önce iç içe geçmiş modellerin farklı gruplar için test edilmesi önerilmektedir (Somers vd., 2009). Bu amaçla, öncelikle kadın ve erkek grupları için ölçme modeli test edilmiştir ardından iç içe geçmiş yapısal modeller test edilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Ölçme Modeli Testi

Araştırmanın örtük değişkenleri durağanlık ve esneklik, kişilik etmenleri ile temsil edilmektedir. Durağanlık değişkeninin gözlenen değişkenleri; uyum, öz-denetim ve nörotisizm olarak belirlenmiştir. Esneklik değişkeninin gözlenen değişkenleri, dışadönüklük ve gelişime açıklıktır. Temel psikolojik ihtiyaç doyumunun göstergeleri; özerklik, ilişkisellik ve yeterlik olarak tanımlanmıştır. Yaşamda anlamın varlığı ve yaşamda anlam arayışının gözlenen değişkenleri ise YAÖ'nin ilgili maddeleridir. Bu çalışmada, 18 gözlenen değişken bulunmaktadır. İki aşamalı yaklaşım gereği gözlenen değişkenlere ilişkin ölçme modeli test edilmiştir. Ölçme modeline ilişkin sonuçlar Şekil 1'de sunulmuştur.

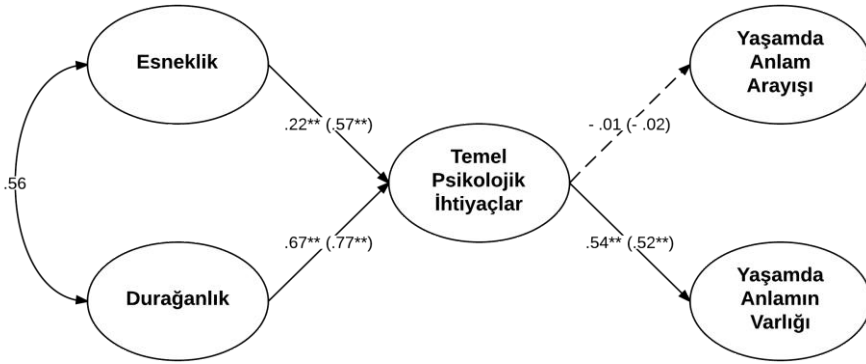

Şekil 1: Ölçme Modeli

Ölçme model testi uyumları [χ^2 (124, N = 360) = 253.63, $p < 0.01$; GFI = 0.93; CFI = 0.97; SRMR = 0.054; RMSEA = 0.054] dikkate alındığında modelin iyi uyum değerleri ürettiği söylenebilir. Görüldüğü üzere, ölçme modelinde elde edilen uyum iyiliği istatistikleri ile örtük ve gözlenen değişkenler arasındaki ilişkilerin yeterli düzeyde olması, sonraki aşama olan yapısal modelin test edilebileceğini göstermektedir.

Yapısal Model Testi

İki aşamalı yaklaşım gereği birinci aşama sonuçları yapısal model testinin yapılabileceğini işaret etmektedir. Yapısal model sonucu elde edilen uyum indeksleri [χ^2 (129, N = 360) = 280.43, $p < 0.01$; GFI = 0.96; CFI = 0.92; SRMR = 0.063; RMSEA = 0.057] incelendiğinde önerilen modelin genel olarak iyi bir uyum gösterdiği söylenebilir. Yalnızca CFI değeri 0.95'ten daha düşük değer almıştır. Modelin uyumu için en temel belirleyicilerinin iyi uyum değerleri üretmesi modelin kabul edileceğini göstermektedir. Bu model Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2: Yapısal Model

YEM sonucu oluşan yapısal eşitlikler ve çoklu belirlilik katsayısı olan R^2 değerleri Tablo 1'de sunulmuştur. Esneklik bağımsız örtük değişkeni ile Temel Psikolojik İhtiyaçlar aracı bağımlı örtük değişkeni arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur (0.22). Bu değer esneklikteki bir puanlık artışın Temel Psikolojik İhtiyaçlarda (0.22) puanlık artışa veya bunun tam tersi esneklikteki azalışın Temel Psikolojik İhtiyaçlarda azalışa neden olacağını ifade etmektedir. Durağanlık bağımsız örtük değişkeni ile Temel Psikolojik İhtiyaçlar aracı bağımlı örtük değişkeni arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur (0.67). Temel Psikolojik İhtiyaçlar aracı bağımlı örtük değişken ile anlam arayışı bağımlı örtük değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır (-0.01). Temel Psikolojik İhtiyaçlar aracı bağımlı örtük değişken ile anlamın varlığı bağımlı örtük değişken arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır (0.54). Bağımsız örtük değişken esneklik ve durağanlık aracı örtük değişken Temel Psikolojik İhtiyaçların %65'ini açıkladığı 0.05 anlamlılık düzeyinde belirlenmiştir. Temel Psikolojik İhtiyaçlar aracı örtük bağımlı değişkeni anlamın varlığı örtük bağımlı değişkeninin %19'unu açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1: Yapısal İlişkiler

Yapısal İlişkiler		Standartlaştırılmış Yükler	t-değeri
Esneklik	→ Temel Psikolojik İhtiyaçlar	0.22	2.43
Durağanlık	→ Temel Psikolojik İhtiyaçlar	0.67	7.76
Temel Psikolojik İhtiyaçlar	→ Anlam arayışı	-0.01	- 0.23
Temel Psikolojik İhtiyaçlar	→ Anlamın Varlığı	0.54	7.90
Yapısal Eşitlikler			R ²
Temel Psikolojik İhtiyaçlar = 0.22*Esneklik+.67*Durağanlık			0.65
Anlam arayışı=0.014*Temel Psikolojik İhtiyaçlar			0.0001
Durağanlık=0.54* Temel Psikolojik İhtiyaçlar			0.19

Çoklu Grup Testleri

Kadın ve erkek grubu için ölçme modelleri iyi uyum değerleri üretmiştir. Kadın ve erkek grubu için yapılan ölçme modellerinin doğrulandığı ve modellerin uyum sağladığı belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, faktör yapılarının iki grupta da tüm yönlerden tamamen aynı olduğunun kabul edildiği durumda, YEM hem kadın hem de erkek için doğrulanmaktadır. Ancak gruplarda farklılık yaratan boyutun hangisi ya da hangileri olduğunu belirlemek için analizlere devam edilmiştir. Kadın ve erkek grubu için farklı yollar alternatif modeller test edilmiştir. Bu alternatif modellerin uyum istatistikleri Çoklu Grup YEM'in uyum istatistikleri ile karşılaştırılmıştır. Bu amaçla dört alternatif YEM her iki grup için test edilmiştir. Birinci modelde, erkek grubu için esneklik örtük değişkeninden temel psikolojik ihtiyaçlar örtük değişkenine giden yolun farklılık oluşturup oluşturmadığı incelenmiştir. Dört alternatif model test edilmiştir. Bu modellere ilişkin uyum istatistikleri şöyledir. Birinci model [χ^2 (299, N = 360) = 468.33, $p < 0.01$; GFI = 0.89; CFI = 0.95; SRMR = 0.079; RMSEA = 0.056], ikinci model [χ^2 (299, N = 360) = 470.25, $p < 0.01$; GFI = 0.96; CFI = 0.92; SRMR = 0.080; RMSEA = 0.057], üçüncü model [χ^2 (299, N = 360) = 470.00, $p < 0.01$; GFI = 0.89; CFI = 0.95; SRMR = 0.081; RMSEA = 0.057] ve dördüncü model [χ^2 (299, N = 360) = 471.18, $p < 0.01$; GFI = 0.88; CFI = 0.95; SRMR = 0.082; RMSEA = 0.057] uyum değerleri üretmiştir. Bu değerler incelediğinde, kadın ve erkek grubu için istatistiksel olarak en geçerli modelin ilk önerilen model olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca gözlenen değişkenlerin bir bölümü sabit tutulup farklı yollar denense dahi kadın ve erkek grubu için anlamlı bir fark oluşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak öğrencilerin üst-düzey kişilik yapıları ile yaşamda anlamın varlığı arasındaki ilişkinin temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlandığı belirlenmiştir. Yaşamda anlam arayışının üst-düzey kişilik faktörleri ve yaşamda

anlam arayışı ilişkisine aracılık etmediği sonucuna ulaşılmıştır. Önerilen modelin her iki cinsiyet grubunda da aynı şekilde geçerli olduğu bulunmuştur.

Araştırma sonucunda birinci hipotez doğrulanmıştır. Buna göre, durağanlık ile yaşamda anlamın varlığı arasındaki ilişkiye temel psikolojik ihtiyaçların doyumunun aracılık ettiği bulunmuştur. Steger vd., (2008) yaptıkları çalışmada, dışadönüklük, uyum, öz-denetim ve duygusal tutarlılık etmenlerinin yaşamda anlam ile ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Sözü edilen çalışmada, bu ilişkinin dinamikleri konusunda herhangi bir açıklama sunulmamıştır. Ayrıca, ilgili çalışmada bu kişilik etmenlerinin meta yapısına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Alan yazında belirtildiği üzere, durağanlık; uyum, öz-denetim ve düşük nörotisizm etmenlerini (Digman, 1997; DeYoung vd., 2002) içermektedir. Steger vd. (2008) ise, durağanlık üst-düzey faktörünün içinde yer almayan dışadönüklük etmenin de yaşamda anlamın varlığı ile ilişkili olduğu yargısına ulaşmışlardır. Bu noktada üst düzey faktörlerin yapısına yönelik eleştirilerden biri olan dışadönüklük etmenin güçlü faktör yapısı içermesi nedeniyle aynı zamanda durağanlık ile ilişkili olabileceği savı (Chang vd., 2012) dikkat çekmektedir. Bu çalışmada da durağanlık ve esneklik arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu ilişkinin bir nedeni de dışadönüklük etmenin güçlü faktör yapısından kaynaklanıyor olabilir. Diğer taraftan durağan kişilerin uyumlu, davranışlarını kontrol edebilen ve duygusal olarak tutarlı yapısı göz önünde bulundurulduğunda, durağan kişilerin yaşamlarındaki istikrarı sürdürürebilmeleri için hayatlarında bir anlamın var olması beklenebilir.

Temel psikolojik ihtiyaçlarla ilgili alan yazın incelendiğinde, dışsal motivasyonun içselleştirilmesi sürecinde yeterlik, ilişkisellik ve özerklik ihtiyaçlarının çevre tarafından desteklenmesi, ergenlerin sosyal gelişimi için önemli bir noktada yer almaktadır (Ryan ve Deci, 2000b). Durağanlığın sosyalleşme sürecini temsil ettiği düşünüldüğünde (Chang vd., 2012), sosyal gelişim için kritik önem taşıyan temel psikolojik ihtiyaçların çevre tarafından karşılanması yaşamda anlamın varlığına katkı sağlayacağı öngörülebilir. Örneğin; okulun ve ailenin, ergenin yeterlik ihtiyacını karşılamak üzere destekleyici bir çevre sunması yaşamda anlam için önemli rol oynayabilir. Bu öngörünün biraz daha açılması gerekir. Sonuçta, kişilerin yaşamlarında bir anlama sahip olmasının sosyal gelişimle ilintili olduğu düşünülebilir. Bu çalışmada kesitsel biçimde sadece ergenlerle çalışılmış olması, bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu araştırmanın destekleyici çevrenin rolünü ele almamış da bir sınırlılıklar olarak ele alınabilir.

DeYoung (2006) durağanlık üst-düzey faktör yapısındaki en güçlü kişilik etmeninin duygusal tutarlılık oluşunu ileri sürmektedir. Duygusal tutarlılık, nörotisizmin tam karşıtı olan bir kişilik etmenidir ve duygusal olarak denge-

li, sakin, öz-güveni yüksek kişileri temsil etmektedir. Dolayısıyla, bu kişilerin ruhsal olarak sağlıklı olduğu söylenebilir. Bireylerin yaşamlarında bir anlama sahip olması da ruh sağlığı ile yakından ilişkilidir. Nitekim yaşamlarında anlam olmayan kişiler daha çok ruh sağlığı problemi yaşamaktadırlar (Battista ve Almond, 1973; Zika ve Chamberlain, 1992; Frankl, 2009). Temel psikolojik ihtiyaçların karşılanması bireylerin iyi oluşuna doğrudan etkisi düşünüldüğünde (Ryan, 1995; Deci ve Ryan, 2000; Ryan ve Deci, 2000b; Reis vd., 2000) kişilerin yaşamlarında anlamın oluşmasına katkı sağladığı düşünülebilir. Çünkü kişinin yaşamında anlama sahip olması, doğrudan iyi oluşla ilgilidir (Zika ve Chamberlain, 1992; Fry, 2000; Scannell vd., 2002; Steger ve Kashdan, 2006; Pan, vd., 2008). Türkiye’de yapılan çalışmalarda temel psikolojik ihtiyaçların karşılanması iyi oluş için belirleyici olduğunu göstermektedir. Hem iyi oluşun belirleyicisi olan temel psikolojik ihtiyaçların karşılanması hem de yaşamda anlam ile iyi oluşun ilişkili yapısı düşünüldüğünde durağan kişilerin temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması aracılığıyla yaşamda anlam düzeylerine katkı sağladığı söylenebilir.

Ryan ve Deci (2000a) kişinin yeterlik, ilişkisellik ve özerklik ihtiyaçlarının karşılanması sayesinde yaşamlarını anlamlandırabildiğini ileri sürmüşlerdir. Temel psikolojik ihtiyaçlar, içsel motivasyonun sürdürülmesinde merkezi bir noktada yer almaktadır. Dışsal motivasyonun düzenlenmesi ve içselleştirilmesi temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Yaşamda anlamın temel bir motivasyon (Frankl, 2009) olarak tanımı dikkate alındığında durağan kişilerin temel psikolojik ihtiyaçları karşılandığı için yaşamda anlama sahip oldukları söylenebilir. Araştırmalar da benzer bir biçimde ergenlerin yeterlik, ilişkisellik ve özerklik ihtiyaçlarının çevre tarafından desteklenmesi durumunda, ergenin öz-belirleme düzeylerinin arttığını belirtmektedirler (d’Ailly, 2003; Niemiec vd., 2009). Dolayısıyla, Ryan ve Deci (2000a) yaşamda anlamın temel bir psikolojik ihtiyaç olmadığı, temel olarak belirlenen üç psikolojik ihtiyaç karşılandığı takdirde var olacağı savı bu araştırma sonuçları ile örtüşmektedir.

Araştırmanın ikinci hipotezi doğrulanmamıştır. Durağanlık ile yaşamda anlam arayışı arasındaki ilişki temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Frankl (2009) anlam arayışının doğuştan getirilen bir motivasyon olduğunu ileri sürmektedir. Bu araştırma anlam arayışının kişilik özellikleri ile ilgili olduğuna dair kanıt sunmuştur. Bu bağlamda Ryan ve Deci (2000b) bireysel farklılıkların insanların temel psikolojik ihtiyaçları deneyimleme derecesini etkileyebileceğini söylemektedirler.

“Esneklik ile yaşamda anlamın varlığı arasındaki ilişki temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlanmaktadır” hipotezi doğrulanmıştır. Esneklik, kişisel gelişimi (Digman, 1997) temsil etmektedir. Bu bağlamda sosyal ilişkiler ile iliş-

kili olan temel psikolojik ihtiyaçların çevre tarafından desteklenmesi yaşamda anlama katkı sağlayabilir. Ayrıca, esneklik kendini gerçekleştirme ile birlikte ele alınmaktadır (Digman, 1997). Benzer şekilde yaşamda anlam da kendini gerçekleştirme ile ilişkilendirilmektedir (Steger vd., 2006). Buradan hareketle, temel psikolojik ihtiyaçların karşılanmasının ergenin kendini gerçekleştirme sürecini desteklediği düşünülebilir.

Esneklik; araştırmacı, dışadönük, yeni fikirlere açık kişileri temsil etmektedir (DeYoung vd., 2002). Ergenlerin içinde bulunduğu dönem kimlik karmaşasının yoğun yaşandığı bir dönemdir (Erikson, 1968). Marcia (1980) bu evrede “araştırma” ve “karar verme” düzeyine göre kimlik statülerinin oluştuğunu belirtmiştir. Bir başka deyişle kimlik, seçenekleri sorgulama, araştırma ve bunlar arasında seçim yapma sonucunda gerçekleşir. Burada sözü edilen “araştırma” ve “karar verme” esnek ergenlerin sahip olduğu kişilik özelliklerini içermektedir. Ergenlerin “başarılı kimlik” oluşturmalarında temel psikolojik ihtiyaçlardan biri olan özerkliğin önemi çeşitli araştırmalarda ele alınmıştır (Atak, 2011). Steger vd. (2006) başarılı kimlik geliştiren kişilerin yaşamlarında yüksek düzeyde anlama sahip olduklarını söylemektedirler. Steger (2012) ile Steger ve Kashdan (2013) yaşamda anlamın bulunabilir, oluşturulabilir ve yaratılabilir nitelikte olduğunu savunmaktadırlar. Tüm bunlardan hareketle esneklik özelliğine sahip ergenlerin araştırmacı yönleri onların yaşamlarında anlam oluşturmalarına katkı sağladığı düşünülebilir.

Araştırmanın dördüncü hipotezi doğrulanmamıştır. Esneklik ile yaşamda anlam arayışı arasındaki ilişki temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Esneklik ile yaşamda anlam arasındaki ilişki incelendiğinde, esnek lise öğrencilerinin yaşamda anlam arayışı içinde olduğu araştırma bulguları arasında yer almaktadır. Ancak ergenlerin özerklik, ilişkisellik ve yeterlik gereksinimlerinin tam olarak karşılanması yaşamda anlam arayışına aracılık etmemektedir. Bu bağlamda Ryan ve Deci (2000a), bireylerin üç temel psikolojik ihtiyacının hepsini birden karşılamasının doğal olarak kişilerin yaşamlarında anlam oluşturmalarını sağlayacağını söylemektedirler. Ancak, teorisyenler temel psikolojik ihtiyaçlar ve anlam arayışı ilişkisine dair herhangi bir görüş ortaya koymamışlardır. Esnek kişiler dışadönük ve yeniliğe, değişikliğe açık kişilerdir. Dolayısıyla bu insanların anlam arayışı içinde olmaları beklenebilir.

Frankl (2009) yaşamda anlam arayışını insanın doğuştan getirdiği motivasyon olarak tanımlamaktadır. Bu araştırmada, bu görüşün esnek kişilik özelliğine sahip ergenler için geçerli olduğu söylenebilir. Lise öğrencilerinin kimlik gelişimleri ve buna bağlı olarak değerler sisteminin gelişimine ilişkin gelişim psikolojisi araştırmaları göz önünde bulundurulduğunda, bu dönemin başarılı kimlik kazanımında kritik bir zaman olduğu gelişim psikologları tarafından

vurgulanmaktadır (Erikson, 1968; Marcia, 1980). Yaşamda anlam araştırmalarında, anlam arayışının sağlıklı ya da sağlıklı olmayan olmasının ölçütü olarak altında yatan motivasyonunun bilinmesi gerekliliğine değinilmektedir (Steger vd., 2010).

Araştırmanın bir diğer bulgusu, önerilen yapısal eşitlik modelinin her iki cinsiyet grubunda aynı şekilde doğrulandığıdır. Kişilik alan yazınında belirtildiği üzere, beş faktör tüm toplumlarda evrenseldir ve cinsiyete göre önemli farklılıklar göstermemektedir (Lehman vd., 2013; Marsh vd., 2013). Yalnızca bazı çalışmalarda, kadın ve erkeklerde bu etmenlerin düzeyi farklılık göstermektedir ((Costa vd., 2011; Schmitt vd., 2008). Üniversite öğrencilerinin yaşamda anlam düzeyleri üzerine yapılan bir çalışmada, Türk kültüründe cinsiyete göre anlama sahip olma ve anlam arayışı düzeylerinin farklılık göstermediği bulunmuştur (Demirbaş, 2010). Bu bağlamda, bu çalışmada yaşamda anlam bulmanın temel psikolojik ihtiyaçlar karşılanırsa bile cinsiyete göre farklılık göstermediği bulgusu doğrulanmıştır

Bu araştırma kapsamında önerilen model, üniversite öğrencileri, yetişkin ve yaşlı grubu için test edilebilir. Bu bağlamda, farklı yaş grupları için karşılaştırmalı sonuçlar sunulabilir. Önerilen modelin, iyi oluş ya da ruh sağlığı bozuklukları ile ilişkisi değerlendirilebilir. Bu araştırmadaki modelde kullanılan ölçme araçları yerine aynı kavramların farklı niteliklerini ölçen ölçme araçları kullanılarak YEM test edilebilir. Bu araştırmada test edilen modelde, temel psikolojik ihtiyaçların karşılanması noktasında merkezi noktada yer alan çevre desteği ele alınmamıştır. Ebeveyn, okul ve çevre desteğini de ele alarak yeniden aynı model test edilebilir. Üst-düzyer kişilik faktörlerinin, yaşamda amaç, değerler gibi farklı değişkenler ile ilişkisi incelenebilir. Bu değişkenler ele alınarak bu araştırmadaki model test edilebilir. Yaşamda anlam ve kimlik statü-lüleri ilişkisi kapsamlı olarak araştırılabilir. Temel psikolojik ihtiyaçların hangi kaynaklardan beslendiğinin araştırılması alandaki psikolojik danışmanlar için daha işlevsel yol haritası çizebilir.

Yaşamda bir anlama sahip olmanın gelişimsel rehberlik anlayışının önleyici ve koruyucu olma yönüne işaret ettiği söylenebilir. Diğer bir deyişle, bireylere önleyici ve koruyucu rehberlik hizmeti sunulurken yaşamda anlamın rehberlik programlarında yer alması önemlidir (Sezer, 2012). Ancak, yaşamda anlamın zor somutlaştırılan yapısı nedeniyle bu araştırma bulgularının da işaret ettiği gibi temel psikolojik ihtiyaçların aracı rolü, yaşamda anlamın koruyucu ve önleyici rehberlik hizmetlerinin içinde yer almasında kolaylaştırıcı rol oynayacağı düşünülmektedir. Ergenlerle çalışan psikolojik danışmanların yaşamda anlam alan yazınına hâkim olması, rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin sunulmasında işlevsel olabilir. Psikolojik danışmanların temel psikolojik

ihtiyaç doyumunu destekleyici; karar verme becerileri, yaşam becerileri, dışsal motivasyonun içselleştirilmesi gibi ergenlerin öz-belirleme düzeylerini arttıracak çalışmalar rehberlik programlarında yer alabilir. Yaşamda anlam için temel psikolojik ihtiyaçların rolü düşünöldüğünde ergenlerin ebeveyn ve öğretmenleri tarafından özerk karar vermesinin desteklenmesi son derece önemlidir. Bu bağlamda, okul psikolojik danışmanları aile eğitimi verirken ÖBK'nın destekleyici aile uygulamalarını göz önünde bulundurulmaları yararlı olabilir. Sonuç olarak, yaşamda anlama sahip olma için aracı rolü olan temel psikolojik ihtiyaçların karşılanmasında aile, öğretmen, rehberlik servisi ve okul ikliminin? eş zamanlı olarak çalışması bu ihtiyaçların doyumunun dolayısıyla da ergenlerin öz-belirleme düzeylerinin artırılmasında etkin rol oynayabilir.

KAYNAKÇA

- Atak, H. (2011). Kimlik gelişimi ve kimlik biçimlenmesi: Kuramsal bir değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(1), 163–213.
- Battista, J., ve Almond, R. (1973). The development of meaning in life. *Psychiatry*, 36, 409–427. <https://doi.org/10.1177/0040571X7908200403>
- Brassai, L., Piko, B. F. ve Steger, M. F. (2011). Meaning in life: Is it a protective factor for adolescents' psychological health? *International Journal of Behavioral Medicine*, 18(1), 44–51. doi:10.1007/s12529-010-9089-6
- Chang, L., Connelly, B. S. ve Geeza, A. (2012). Separating method factors and higher order traits of the big five: A meta-analytic multitrait-multimethod approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102(2), 408–26. doi: 10.1037/a0025559
- Cihangir-Çankaya, Z. (2009). Özerklik desteği, temel psikolojik ihtiyaçların doyumu ve öznel iyi olma: Öz belirleme kuramı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(31), 23-31.
- Costa, P. T. ve McCrae, R. R. (1985). The revised neo personality inventory (NEO PI-R) (179–194). In Gregory J Boyle, Gerald Matthews ve D. H. Saklofske (Ed.), *Handbook of Personality Theory and Assessment*. London: SAGE.
- Costa, P. T., Terracciano, A. ve McCrae, R. R. (2001). Gender differences in personality traits across cultures: Robust and surprising findings. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 322–331, doi:10.1037/0022-3514.81.2.322
- d'Ailly, H. (2003). Children's autonomy and perceived control in learning: A model of motivation and achievement in Taiwan. *Journal of Educational Psychology*, 95(1), 84–96. doi:10.1037/0022-0663.95.1.84
- Debats, D. L., Drost, J. ve Hansen, P. (1995). Experiences of meaning in life: A combined qualitative and quantitative approach. *British Journal of Psychology*, 86(3), 359–375. doi: 10.1111/j.2044-8295.1995.tb02758.x
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1985). The general causality orientations scale: Self-determination in personality. *Journal of Research in Personality*, 19, 109–134.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268, doi:10.1207/S15327965PLI1104_01
- Demirbaş, N. (2010). *Yaşamda anlam ve yılmazlık*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Demirbaş, N. ve Keklik, İ. (Ekim, 2011). *Üniversite öğrencilerinin yaşamda anlam düzeyleri ve yılmazlık düzeyleri arasındaki ilişki*. XI. Ulusal Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi. İzmir

- DeYoung, C. G. (2006). Higher-order factors of the big five in a multi-informant sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(6), 1138–51. doi:10.1037/0022-3514.91.6.1138
- DeYoung, C. G., Peterson, J. B. ve Higgins, D. M. (2002). Higher-order factors of the big five predict conformity: Are there neuroses of health? *Personality and Individual Differences*, 33(4), 533–552. doi:10.1016/S0191-8869(01)00171-4
- Digman, J. M. (1990). Personality structure: Emergence of the five-factor model. *Annual Review of Psychology*, 41(1), 417–440. doi: 10.1146/annurev.ps.41.020190.002221
- Digman, J. M. (1997). Higher-order factors of the big five. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(6), 1246–56.
- Erikson, E. (1968). *Youth: Identity and crisis*. (7th Ed.). New York: WW NY:
- Fahlman, S. A., Mercer, K. B., Gaskovski, P., Eastwood, A. E. ve Eastwood, J. D. (2009). Does a lack of life meaning cause boredom? Results from psychometric, longitudinal, and experimental analyses. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 28(3), 307–340, doi:10.1521/jscp.2009.28.3.307
- Frankl, V. E. (2009). *İnsanın Anlam Arayışı* (Selçuk Budak, Çev.). (4. Baskı). İstanbul: Okuyan Us Yayınları. (Orijinali 1963'te yayımlanmıştır.)
- Fry, P. S. (2000). Religious involvement, spirituality and personal meaning for life: Existential predictors of psychological wellbeing in community-residing and institutional care elders. *Aging and Mental Health*, 4(4), 375–387. doi: 10.1080/13607860020010547
- Gagne, M. (2003). The Role of Autonomy Support and Autonomy Orientation in Prosocial Behavior Engagement 1. *Motivation and Emotion*, 27(3), 199–224.
- İlhan, T. ve Özbay, Y. (2010). Yaşam amaçlarının ve psikolojik ihtiyaç doyumunun öznel iyi oluş üzerindeki yordayıcı rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(35), 109-118.
- John, O. P. ve Srivastava, S. (1999). *The Big Five Trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives*. L. A. Pervin, & O. P. John (Ed.). (2. Ed.). Handbook of personality: Theory and research 102-138.
- Kındap, Y. (2011). *Kendini belirleme kuramı temelinde ergenlikte destekliyi ebeveynlik, akademik ve sosyal uyum ve kendini belirleme düzeyi arasındaki ilişkilerin boylamsal olarak incelenmesi*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. Methodology in the social sciences (2nd ed., Vol. 2). New York: Guilford.
- Kocayörük, E. (2012). Öz-Belirleme kuramı açısından ergenlerin anne baba algısı ile duyuşsal iyi oluşları arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(37), 24–37.

- Lavigne, K. M., Hofman, S., Ring, A. J., Ryder, A. G., ve Woodward, T. S. (2013). The personality of meaning in life: Associations between dimensions of life meaning and the Big Five. *The Journal of Positive Psychology*, 8(1), 34–43. doi:0.1080/17439760.2012.736527
- Lehmann, R., Denissen, J. J. A., Allemand, M. ve Penke, L. (2013). Age and gender differences in motivational manifestations of the big five from age 16 to 60. *Developmental Psychology*, 49(2), 365–83. doi:10.1037/a0028277
- Marcia, J. E. (1980). *Identity in adolescence*. J. Adelson (Ed.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 159–187). New Jersey: Wiley.
- Marsh, H. W., Nagengast, B. ve Morin, A. J. S. (2013). Measurement invariance of big-five factors over the life span: ESEM tests of gender, age, plasticity, maturity, and la dolce vita effects. *Developmental Psychology*, 49(6), 1194–218, doi:10.1037/a0026913
- Mascaro, N. ve Rosen, D. H. (2006). The Role of Existential Meaning as a Buffer Against Stress. *Journal of Humanistic Psychology*, 46(2), 168–190, doi:10.1177/0022167805283779
- Maslow, A. (1965). Self-Actualization and beyond. In *Conference on the Training of Counselors of Adults* (p. 27).
- Niemiec, C. P., Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2009). The path taken: Consequences of attaining intrinsic and extrinsic aspirations in post-college life. *Journal of Research in Personality*, 73(3), 291–306. doi: 10.1016/j.jrp.2008.09.001
- Pan, J.-Y. Y., Wong, D. F. K., Joubert, L. ve Chan, C. L. W. (2007). Acculturative stressor and meaning of life as predictors of negative affect in acculturation: A cross-cultural comparative study between chinese international students in australia and hong kong. *The Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 41(9), 740–50. doi:10.1080/00048670701517942
- Pan, J. Y., Wong, D. F. K., Chan, C. L. W. ve Joubert, L. (2008). Meaning of life as a protective factor of positive affect in acculturation: A resilience framework and a cross-cultural comparison. *International Journal of Inter-cultural Relations*, 32, 505–514. doi: 10.1016/j.ijintrel.2008.08.002
- Park, C. L. (2010). Making sense of the meaning literature: an integrative review of meaning making and its effects on adjustment to stressful life events. *Psychological Bulletin*, 136(2), 257–301.
- Park, C. L., Riley, K. E. ve Snyder, L. B. (2012). Meaning making coping, making sense, and post-traumatic growth following the 9/11 terrorist attacks. *The Journal of Positive Psychology*, 7(3), 198–207, doi: 10.1080/17439760.2012.671347

- Reis, H. T., Sheldon, K. M., Gable, S. L., Roscoe, J. ve Ryan, R. M. (2000). Daily well-being: The role of autonomy, competence, and relatedness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(4), 419–435.
- Ryan, R. M. (1995). Psychological needs and the facilitation of integrative processes. *Journal of Personality*, 63(3), 398–427. doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000a). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *The American Psychologist*, 55(1), 68–78.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000b). The darker and brighter sides of human existence: Basic psychological needs as a unifying concept. *Psychological Inquiry*, 11(4), 319–338.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069–1081.
- Scannell, E. D., Allen, F. C. L. ve Burton, J. (2002). Meaning in life and positive and negative well-being. *North American Journal of Psychology*, 4(1), 93–112.
- Schmitt, D. P., Realo, A., Voracek, M. ve Allik, J. (2009). “Why can’t a man be more like a woman? Sex differences in big five personality traits across 55 cultures”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(1), 118–118. <https://doi.org/10.1037/a0014651>
- Schnell, T. ve Becker, P. (2006). Personality and meaning in life. *Personality and Individual Differences*, 41(1), 117–129. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.11.030>
- Seligman, M. E. P. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5–14. doi:10.1037//0003-066X.55.1.5
- Sezer, S. (2012). Yaşamın anlamı konusuna kuramsal ve psikometrik açılarından bir bakış. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 45(1), 209–227.
- Somer, O., Korkmaz, M., Dural, S. ve Can, S. (2009). Ölçme eşdeğerliğinin yapısal eşitlik modellemesi ve madde cevap kuramı kapsamında incelenmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 24(64), 61–75.
- Steger, M. F. (2012). Making meaning in life. *Psychological Inquiry*, 23(4), 381–385, doi:10.1080/1047840X.2012.720832

- Steger, M. F. ve Crystal, L. P. (2012). *The creation of meaning following trauma: Meaning making and trajectories of distress and recovery*. R. A. McMackin, E. Newman, J. M. Fogler, ve T. M. Keane (Ed.). Trauma therapy in context: The science and craft of evidence-based practice (pp. 171–191). Washington DC: APA.
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S. ve Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology*, 53(1), 80–93. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.53.1.80>
- Steger, M. F. ve Kashdan, T. B. (2013). The unbearable lightness of meaning: Well-being and unstable meaning in life. *The Journal of Positive Psychology*, 8(2), 103–115, doi:10.1080/17439760.2013.771208
- Steger, M. F., Kashdan, T. B., Sullivan, B. A. ve Lorentz, D. (2008). Understanding the search for meaning in life: Personality, cognitive style, and the dynamic between seeking and experiencing meaning. *Journal of Personality*, 76(2), 199–228. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2007.00484.x>
- Sümer, N., Lajunen, T. ve Türker Özkan. (2005). *Big five personality traits as the distal predictors of road accident involvement*. Underwood (Ed.), Traffic and Transport Psychology: Theory and Application (pp. 215–227). Amsterdam: Elsevier.
- Şahin, S. E. ve Korkut-Owen, F. (2009). Psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(32), 64–74.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş-temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayınları.
- Şimşek, Ö. F. ve Koydemir, S. (2012). Linking metatraits of the big five to well-being and ill-being: Do basic psychological needs matter? *Social Indicators Research*, 112(1), 221–238. <https://doi.org/10.1007/s11205-012-0049-1>
- Şimşek, Ö. F., Koydemir, S. ve Schütz, A. (2012). A multigroup multitrait-multimethod study in two countries supports the validity of a two-factor higher order model of personality. *Journal of Research in Personality*. 46, 442-449.
- Vecchione, M., Alessandri, G., Barbaranelli, C. ve Caprara, G. (2011). Higher-order factors of the big five and basic values: empirical and theoretical relations. *British Journal of Psychology*, 102(3), 478–98. doi: 10.1111/j.2044-8295.2010.02006.x
- Zika, S. ve Chamberlain, K. (1992). On the relation between meaning in life and psychological well-being. *British Journal of Psychology*, 83(1), 133–145.